

ОПЕРАТИВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В АПК: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Подальший розвиток агропромислового комплексу потребує завершення реформування відносин власності і формування госпрозрахункових організаційно-правових підприємницьких структур. Обов'язковою складовою реформаційних процесів є перебудова управління відповідно до нових умов господарювання і передусім запровадження підприємницького стилю управління, характерною особливістю якого є оперативна реакція на наявні можливості, виявлення проблем раніше, ніж вони виникнуть.

Успіх підприємницького управління багато в чому визначається мірою здорового глузду, який виявляється у прийнятті своєчасних та якісних оперативних рішень на кожному рівні управління. Для переведення процесу управління на роботу в режимі попередження помилок, потрібно створити відповідну методологічну основу. Важливою її складовою є оперативний аналіз постійних і ситуаційних господарських процесів, а також ситуаційних особливостей.

Незважаючи на значимість і результативність оперативного економічного аналізу для виробництва й управління, не всі його аспекти розроблені і відповідають вимогам сучасного управління. За умов повсюдного впровадження економічних методів господарювання економічний аналіз покликаний:

- забезпечити органи управління інформацією, яка дозволяє приймати: дійові рішення щодо недопущення будь-яких відхилень від передбачених параметрів, зважаючи на зовнішню визначеність, невизначеність, ризик і конфлікт;
- активно втручатися в ритм виробничих процесів і постійно змінюваних господарських ситуацій з метою вдосконалення останніх і ліквідації наявних «вузьких» місць;
- своєчасно вносити корективи в плани і завдання, вибрати найоптимальніші варіанти розв'язку проблем;
- сприяти зменшенню ризику, пов'язаного з вибором неправильного рішення з управління господарськими процесами та передбаченими ситуаціями;
- забезпечувати гнучкість в управлінні, можливості швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища;

- не упускати нових можливостей, які відкриваються нововведеннями і ринком і, як результат, підносити якість та ефективність управління.

Особливо важливе значення має оперативний економічний аналіз і використання його результатів у тих галузях виробництва, де на хід досягнення поставленої мети впливають природно-кліматичні та інші фактори, тобто де процес прийняття рішень пов'язаний з об'єктивним ризиком. Це, в першу чергу, стосується рослинництва і тваринництва. Тут питання своєчасних, точних, науково обґрунтованих економічних оцінок та оперативного впливу особливо важливі через специфічні, тільки їм притаманні особливості перебігу процесів відтворення.

Розвиток оперативного економічного аналізу в сільському господарстві розпочався значно пізніше, ніж у промисловості (70—80-ті роки). Тому, мабуть, і досі не існує фундаментальних праць з теоретичних основ його організації, методики і методології. У працях Ю. Бабаєва, А. Катрича, К. Лесничого, П. Смекалова, Г. Постнікової, Д. Романенка, В. П'янова зроблені спроби обґрунтувати лише деякі показники оперативного аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств за адміністративно-командної системи господарювання. Практичне його застосування на макрорівні обмежувалось тими сферами, де суто адміністративні заходи впливу могли спричинити відчутнішу й очевиднішу шкоду.

В опублікованих нині працях з економічного аналізу М. Яцківа, Г. Савицької, Я. Комаринського та І. Яремчука, О. Царенка оперативний економічний аналіз розглядається частково, тобто лише як один з видів економічного аналізу. Глибока транснаціональна криза, в якій перебуває АПК, є об'єктивною причиною занепаду всієї планово-економічної роботи, в т. ч. й оперативного аналізу. На підприємствах комплексу він майже не проводиться.

* * *

До сьогоднішнього дня в економічній науці по-різному трактується сам зміст поняття «оперативний економічний аналіз». Історичний огляд усіх наведених визначень свідчить про досить велику їх різноманітність, а певною мірою, і про великі розбіжності. Якщо на перших етапах виникнення оперативного аналізу не було єдності з приводу досліджуваних об'єктів, то, починаючи з середини 90-х років, відбувається підміна змісту оперативного аналізу особливостями його методу. Така невизначеність призвела до ототожнення оперативного економічного аналізу з ситуа-

ційним і поточним.

Досліджуючи об'єктивну необхідність аналізу в оперативному управлінні, ми дійшли висновку, що **оперативний економічний аналіз** — це безперервне вивчення об'єкта в момент впливу на нього, спрямоване на оцінку, діагностику і пошук нових можливостей його руху в напрямі досягнення цілей та формулювання нових критеріїв. Це необхідно для модифікації і переорієнтації (коригування) оперативних планів у разі зміни зовнішнього і внутрішнього впливу, з метою вироблення дійових ефективних управлінських рішень в умовах визначеності, невизначеності, конфлікту та ризику.

Для розкриття змісту і можливостей оперативного економічного аналізу нами обґрунтована класифікація його видів за такими ознаками:

- *функціональним призначенням* (попередній, оціночний, діагностичний),
- *характером регульованого об'єкта* (постійний, ситуаційний),
- *змістом і повнотою охоплення питань* (повний, тематичний, поопераційний),
- *сферою (об'єктами) дослідження* (аналіз зовнішнього, внутрішнього середовища, маркетинговий, фінансовий, управлінський),
- *суб'єктами дослідження* (самоаналіз, аналіз економічної служби структурних підрозділів і господарської одиниці в цілому, аналіз маркетингової служби, технічної і технологічної служб).

Реалізація на практиці розробленої методики стосовно вищерозглянутих видів оперативного аналізу дасть можливість перетворити його на системне, суцільне, безперервне дослідження об'єктів.

Ефективність та якість оперативного економічного аналізу як методологічної основи управління визначаються складом його елементів. Вони створюють передумови для оптимального управління, яке здатне забезпечити переведення керованої системи з вихідного стану в бажаний за мінімально можливий час, з найменшими витратами, при одночасному дотримуванні обмежувальних умов, тобто визнаних законів, заборон, загальноприйнятих морально-етичних правил і норм тощо.

На нашу думку, **головними елементами оперативного економічного аналізу** є: об'єкти, показники, фактори, періодичність здійснення аналітичних оцінок, суб'єкти, джерела вхідної і вихідної інформації.

Об'єкти оперативного економічного аналізу перебувають у тісному зв'язку з його метою та рівнями управління, які, в свою чергу, визначаються організаційно-правовими формами та розмірами господарської одиниці. У зв'язку з тим, що власність найповніше реалізується у системі виробничих відносин (цей процес починається з поєднання факторів виробництва), об'єктами оперативного економічного аналізу є фактори виробництва (праця, капітал, земля), процес трансформації ресурсів, готова продукція, збут, фінансові результати, відповідальність, конкуренція. Згідно із Законом «Про підприємства в Україні» в сільському господарстві склалися три організаційно-правові форми господарської діяльності: одноосібне (приватне) володіння (індивідуальна приватна власність), товариство, корпорація.

Одноосібне володіння (фермерське господарство) створюється однією людиною (базується на приватній власності на майно, землю і результатах господарювання), що дає можливість власнику діяти на користь особистих інтересів, примножувати власність й одержувати сталі доходи в майбутньому, відповідати власним майном по всіх зобов'язаннях і нести повну відповідальність за прийняття своїх рішень. В Україні переважно створюються невеликі фермерські господарства з однорівневою структурою управління. Тут вся складність управління покладається на власника (особу, яка матеріально найбільш заінтересована). Він, будучи одночасно і власником, і виробником, спрямовує свою діяльність на пошук шляхів зміцнення і примноження особистої власності.

Товариства і корпорації — це складні системи, де головним системоутворюючим принципом управління є ієрархічність, згідно з якою частини, елементи системи розподіляються за рівнями значимості, важливості, підпорядкованості. Ієрархічна побудова вносить організаційну впорядкованість в управління — система стає багаторівневою при збереженні цілісності. Таким чином, виходячи з вертикального поділу праці, можна виокремити такі рівні управління: управління робочими місцями, управління структурними підрозділами, управління галузями, управління господарською одиницею.

На першому рівні об'єктами аналізу є послідовно виконувані конкретним виконавцем операції технологічного процесу та технологічні ситуації, які забезпечують необхідні умови для здійснення технологічного процесу.

На рівні управління структурними підрозділами об'єктами аналізу виступають господарські процеси і фактори, які їх зумовлюють; результати діяльності; витрати виробництва за центрами

відповідальності, сегментами діяльності; обсяг, асортимент та якість виробленої продукції; продуктивність праці; кооперовані взаємозв'язки між структурними підрозділами, вплив результатів роботи одного підрозділу на інших та результати діяльності господарської одиниці в цілому.

На третьому рівні об'єктом аналізу є виробнича програма кожної галузі (рослинництва, тваринництва, допоміжних, промислових виробництв тощо), агротехніка, технологія, організація й економіка, їх вплив на розвиток галузі; результати її роботи. На четвертому рівні на перший план висувається виробнича, фінансова і маркетингова діяльність підприємства в цілому, стан і склад ресурсного потенціалу, який забезпечує досягнення мети в короткостроковому періоді, зміни зовнішнього середовища.

Виходячи з того, що аналіз досліджує об'єкти через систему економічної інформації, важливе місце в складі його елементів відводиться створенню релевантної системи *показників*, яка має забезпечити комплексне дослідження регульованого об'єкта, об'єктивно охарактеризувати позитивні і негативні зміни, що відбуваються в ньому, створити можливості для виявлення причини цих змін.

На сьогодні в аналітичній науці склалося два підходи до розв'язання даної проблеми. Прихильники першого стверджують, що коло показників має бути настільки широким, щоб охопити всю сукупність господарських процесів. Прибічники другого пропонують обійтися одним-двома показниками, але універсальними. На нашу думку, обидва підходи неправомірні. По-перше, необгрунтоване, надто широке коло показників економічно недоцільне та невиправдане, бо призводить до дороговизни аналітичної роботи і втрати головної ознаки даного виду аналізу — оперативності. По-друге, розробка одного-двох універсальних показників, які б характеризували безперервність процесів господарської одиниці та її структурних підрозділів з урахуванням галузевих особливостей, — це дуже складна робота. Тому ми поділяємо думку Д. Міллера і М. Старра, які довели, що діяльність організації не можна описати та визначити одним показником. Система показників оперативного економічного аналізу повинна адекватно відображати регульований об'єкт, не містити зайвих і дублюючих один одного показників; забезпечувати зіставність показників між підсистемами оперативного та економічного аналізу і рівнями управління; враховувати специфічні особливості регульованого об'єкта, відображати динаміку процесів і явищ.

У результаті проведених досліджень ми дійшли висновку, що оскільки формування якісних і досяжних цілей підприємства як відкритої соціально-економічної системи відображається крізь систему техніко-економічних, кількісних та якісних показників, то послідовність їх дослідження має відповідати послідовності розвитку підприємства (оперативний економічний аналіз невіддільний від ходу господарських процесів) і бути такою за напрямками аналізу:

- змін зовнішнього оточення (природних ресурсів, соціально-політичного, правового оточення тощо);

- ринку (кон'юнктури, попиту, пропозиції, конкуренції);
- забезпеченості ресурсами (кількісно за видами, якісно);
- використання ресурсного потенціалу (праці, землі, капіталу);
- дотримання технологічної дисципліни;
- виробництва продукції;
- витрат на виробництво;
- фінансових результатів;
- розрахунково-платіжної дисципліни;
- показників ефективності господарювання;
- фінансового стану.

Кількість показників по групах багато в чому залежить від *періодичності здійснення аналітичних оцінок*. Для більш коротких досліджуваних періодів частина показників відпадає, але виникає необхідність включення в систему таких показників, що чутливіше реагують на зміни в регульованому об'єкті.

Діалектичний процес пізнання не закінчується вивченням зовнішньої сторони об'єкта з допомогою кількісних та якісних характеристик (показників). Наступною його стадією є дослідження внутрішньої сутності досліджуваного, зв'язків і закономірностей розвитку. Тут не можна обійтись без усієї сукупності факторів, які впливають на досліджуваний показник — адже зміна будь-якого показника відбувається під впливом системи факторів, які його утворюють і перебувають з ним у певній залежності (функціональній або стохастичній). Для вимірювання їх впливу і будується факторна модель. Вагомий внесок у побудову факторних моделей зробили А. Бутник-Сіверський, Р. Сайфулін, Я. Рейльян та ін. Ними доведено, що будь-який економічний показник розглядається як модель факторної системи, що характеризує набір кількісно вимірюваних чинників, які мають вплив на зміну результативного показника. Завданням аналітика є чітко визначення факторів, які утворюють результативний показник, їх класифікація і систематизація, виявлення форми залежності між ними.

Між показниками і факторами немає чіткої границі розмежування, їх місце визначено лише для конкретного випадку.

Для того щоб система оперативного економічного аналізу працювала в режимі попередження небажаних господарських ситуацій, зривів, необхідно обґрунтувати періодичність здійснення аналітичних оцінок. Дотепер в літературі і на практиці не існувало єдиної думки щодо періодичності здійснення аналітичних оцінок, або стосовно того, який аналіз вважати оперативним. На нашу думку, при виборі періодичності аналізу необхідно враховувати специфічні особливості кожної галузі. У даному разі зважаючи на те, що на процеси виробництва в сільському господарстві істотним чином впливають природні фактори (кожна культура має свій період вегетації, надходження готової продукції пов'язано зі строками дозрівання культур; процес формування основного стада — з фізіологічною зрілістю тварин), робочий період в аграрному секторі довготривалий, а в деяких випадках виходить навіть за межі календарного року. Час виробництва складається з проміжків, коли процес здійснюється під впливом праці людини (оранка, обробіток, сівба, догляд за посівами, збір урожаю, догляд за тваринами тощо) і природних факторів (проростання культур, формування врожаю, фізіологічна зрілість тварин тощо), тобто під впливом постійних і непередбачених (ситуаційних) чинників. Тут за основу визначення періодичності аналітичних оцінок потрібно брати не кількісні параметри, а результативні. Таким чином, оперативним слід вважати аналіз за ті періоди, які дозволяють активно втручатися в хід виробництва. Результати такого аналізу мають забезпечувати можливість оперативно регулювати господарські процеси з метою досягнення якісного впливу.

Повнота, якість і своєчасність аналітичних оцінок значною мірою залежать від ступеня підготовки суб'єкта пізнання, тобто тих, хто здійснює аналіз. Переважне зосередження аналітичної роботи в планово-економічному відділі не дає бажаних результатів, призводить до розриву між часом реєстрації інформації та її аналітичної обробки, а також до зниження оперативності вироблення управлінських рішень, їх якості та ефективності. У зв'язку з тим, що облік вимірює господарські процеси по ходу їх здійснення, ідентифікує і повідомляє економічну інформацію користувачам, її оцінка і вироблення оперативних управлінських рішень має залишатися в основному функцією бухгалтерії.

Під час проведення аналізу зовсім недостатня просто участь керівників структурних підрозділів і безпосередніх виконавців

робіт. На жаль, методика та організація оперативного економічного аналізу на кожному рівні управління до кінця не розроблена. У господарських одиницях не створюються маркетингові служби, які б займалися організацією і проведенням маркетингового аналізу. Все це негативно позначається на організації оперативної аналітичної роботи. Поліпшення практичної сторони цієї справи можна досягти шляхом розробки і впровадження науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації оперативного аналізу для кожної функціональної служби та розподілу обов'язків щодо його проведення між ними. Тільки комплексний підхід до організації аналізу на базі використання науково-практичних методів і необхідної обчислювальної техніки дозволить перетворити оперативний аналіз на дійовий механізм вивчення характеру взаємозв'язків і взаємозалежностей між умовами виробництва і результатами, звести до мінімуму дублювання операцій.

При виробленні термінових управлінських рішень, де фактор часу є вирішальним, найкращого успіху можна досягти за результатами аналізу, який проводять індивідуальні підприємці, безпосередні виконавці робіт, тобто самоаналізу. Для рішень, які приймаються індивідуально, характерний вищий рівень творчого підходу. В них нерідко реалізується багато нових ідей і концепцій. Як правило, індивідуальні рішення потребують менше часу, оскільки їх не треба узгоджувати.

На нашу думку, такий системний підхід до розробки основних елементів оперативного економічного аналізу сприятиме вдосконаленню його методології і створить передумови для впровадження безперервного оперативного аналізу. Останній забезпечить вироблення ефективних та якісних управлінських рішень як за умов визначеності, так і невизначеності.

Л. Примостка, канд. екон. наук, доц.
Київський національний економічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОГО АНАЛІЗУ

Процеси активного формування банківської системи України зумовлюють підвищений інтерес суспільства до такого напрямку наукових досліджень, як аналіз діяльності фінансово-кредитних установ. За сучасних умов роль і значення економічного аналізу в діяльності банків зростає, адже формування ефективної системи управління неможливе без відповідного аналітичного забезпе-